

Mirisa Katić Piljušić

Državni arhiv u Zadru
R. Boškovića bb
Zadar

KNJIŽNICA DRŽAVNOG ARHIVA U ZADRU. OD NAMJESNIČKE DO SPECIJALNE ARHIVSKE KNJIŽNICE

UDK 026:930.25(497.5 Zadar)(091)

Pregledni rad

U radu se razmatraju okolnosti osnivanja Knjižnice Vlade za Dalmaciju, krajem 1894. godine i njen razvoj od priručne knjižnice Dalmatinskog namjesništva do suvremene stručne knjižnice Državnog arhiva u Zadru. Na temelju dokumenata iz Državnog arhiva analizira se nastanak knjižničkog fonda od starih i rijetkih primjeraka i zbirki iz ureda mletačkih providura, do radova nastalih na temelju istraživanja arhivskoga gradiva. Kako su za osnivanje, uređenje i kontinuirani rad Knjižnice zaslužni dvorski savjetnik Nikola Nardelli, upravitelj Namjesničkog arhiva Sebastian Böttner te arhivist i knjižničar Heinrich Böttner, istražena je i njihova uloga u razvoju Knjižnice, kao i uloga svih drugih koji su u njoj radili nakon Drugog svjetskog rata. Knjižnica je od osnutka imala pravo na obvezni primjerak svih publikacija tiskanih u Dalmaciji. Prateći dokumentaciju o Knjižnici analizira se sustav nabave, suradnja s drugim ustanovama, obrada i smještaj gradiva, rad s korisnicima, kao i odnos okoline prema Arhivu i Knjižnici, što je dovelo do nekih novih spoznaja i zaključaka o položaju i ulozi ove Knjižnice u sustavu specijalnih knjižnica, poglavito onih koje u svojim fondovima imaju rijetkosti i staro gradivo.

Ključne riječi: *specijalne knjižnice, arhivske knjižnice, spomeničke knjižnice, Knjižnica Dalmatinskog namjesništva u Zadru, K.k. Statthaltereii Bibliothek in Zadar, Biblioteca luogotenenziale di Zara, Biblioteca dell' Archivio di Stato di Zara, Biblioteca Historijskog arhiva u Zadru, Knjižnica Državnog arhiva u Zadru*

Uvod

U uredima gradske i pokrajinske vlasti u Zadru godinama su se čuvali, prenosili i nasljeđivali spisi i knjige važni za život zajednice, a kada je u 17. stoljeću osnovan Arhiv generalnih providura (*Archivio generalizio*),¹ u njemu se počela sakupljati zbirka priručnika i literature potrebne za rad. Te zbirke su se dopunjavale dijeleći sudbinu Arhiva² smještenog u prizemlju Providurove palače³ u kojoj je ostao skoro neprekidno sve do pred kraj Drugog svjetskog rata. Prvim upraviteljem i arhivistom imenovan je Nicolò Veglia (1624-1625), a generalni providuri utvrđivali su propise o korištenju, čuvanju i zaštiti gradiva kao i o odgovornosti arhivista za spise izvan Arhiva. Ipak, sredinom 17. stoljeća Arhiv je bio prilično zapušten, a 1691. godine zahvatio ga je požar u kojem su stradali i spisi. Tada je, radi obnove i preuređenja, privremeno djelomično premješten u drugu zgradu. Tijekom 18. stoljeća u Arhiv su preneseni i stari zadarski komunalni arhiv, a kasnije i spisi zadarskih knezova i kapetana, fiskalnih savjetnika te topografske i katastarske mape. Arhivist Domenico Carazia pisao je inventare i knjige primljenog gradiva. Nakon pada Mletačke Republike 1797. godine, i Prve austrijske uprave (1797-1805), dolaskom Francuza Napoleon imenuje Vincenza Dandola za generalnog providura Dalmacije u Zadru. Ovaj mletački prosvjetitelj zaslužan je za razvoj gospodarstva, državne uprave, školstva, zdravstva i kulture u Dalmaciji, pa je u Zadru 1807. godine otvorena prva hrvatska čitaonica, a u tiskari Antonija Luigija Battare tiskani su državni proglašeni i upute upućeni puku na hrvatskom jeziku, kao i prvi hrvatsko-talijanski upravno-politički tjednik *Kraglski Dalmatin – Il Regio Dalmata* (1806-1810). Tijekom francuske uprave u Arhiv se pohranjuju spisi ukinutih samostana i crkvenih bratovština. Uspostavom Druge austrijske uprave (1814-1918) arhivist Antonio Lafranchi počeo je izradu djelovodnika Arhiva koji je, odvojen od tekućeg arhiva, postao odjel Predsjedništva pokrajinske uprave pod nazivom C. K. Gubernijalni arhiv ili Arhiv starih spisa C. K. Namjesništva u Zadru. Do 1819. godine iz Ljubljane je preneseno gradivo francuske uprave koje se odnosi na Dalmaciju. Dvadesetih godina, kada su obavljena velika izlučivanja i otpis gradiva, uništeni su i neki vrijedni spisi.⁴

¹ Državni arhiv u Zadru osnovan je 20. rujna 1624. godine kao Arhiv generalnog providura odlukom Francesca Molina, generalnog providura Mletačke Republike u Dalmaciji i po ovlaštenju mletačkog Senata, kao centralni arhiv za područje tadašnje Dalmacije. On je uskoro postao jezgra buduće pismohrane – registrature u nadležstvu Vlade za Dalmaciju.

² Foretić, D. Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru. *Arhivist*, 1(1955), dodatak III, str. XXXII.; Dokoza, S. "Archivium comunis Jadre" u XIV. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48(2006), str. 215-230.

³ Palača mletačkog i francuskog providura, austrijskog namjesnika i talijanske *Prefettura*, a nakon Drugog svjetskog rata Dom kulture.

⁴ Foretić, n. dj., str. XXIX.

Nakon toga upravitelj Giovanni Einspiller dao je izraditi primopredajni zapisnik, zapravo prvi veliki opći inventar Arhiva,⁵ u kojem je svaki fond dobio redni broj. Pod brojem 44 upisane su knjige talijanskih i francuskih zakona od 1789. do 1813. godine, a pod brojem 61 upisane su tiskane knjige koje su se u Arhivu čuvale i "one koje su bile za prodaju".⁶ Ove knjige bile su dijelom arhivskih fondova na koje su se odnosile, a prodavali su se duplikati. U kancelariji Arhiva bio je regal s pretincima označenima abecednim redom, a ispod njega bili su ormarići s ladicama. Bilo je 12 manjih stolova i jedan veliki. Navedeno je da su postojali popisi knjiga što su se čuvale u Arhivu, pa možemo sa sigurnošću zaključiti da je ta zbirka jezgra oko koje će se krajem stoljeća oblikovati Namjesnička knjižnica. Među arhivskim spisima bili su brojni primjerci službenih publikacija tiskanih i u zadarskim tiskarama,⁷ od kojih je tiskara Battara najpoznatija, a Marina Battara jedna od prvih hrvatskih tiskarica.⁸ Začetnik modernog Arhiva bio je Dionizije Böttner,⁹ upravitelj koji je započeo sređivanje gradiva prema suvremenim arhivskim pravilima te izradu inventara, indeksa, kataloga i repertorija što se i danas koriste. Njegov sin Sebastian,¹⁰ zaposlen u Namjesništvu od 1855. godine kao državni službenik, bio je upravitelj Arhiva od 1867. do 1906. godine, a to je bilo razdoblje najsnažnijeg razvoja Arhiva. Tada se donose stari arhivi dalmatinskih komuna Splita, Kotora, Korčule, Omiša, Brača, Makarske i Nina, zbirke sudskih spisa, kao i svi spisi uprave koji su nastali u Zadru, registratura (pismohrana), spisi privatnih obitelji i osoba od kojih je najveći dio otkupljen, a samo manji ustupljen ili poklonjen Arhivu. To je bila velika količina gradiva koja je obrađena i pohranjena u Arhiv starih spisa zahvaljujući radu upravitelja Sebastiana Böttnera koji je na tim poslovima angažirao brojne suradnike, profesore, povjesničare i filologe. I njegov sin Heinrich¹¹ počeo je vrlo rano raditi u Arhivu.

⁵ Usmiani, A. Opći inventar Zadarskog arhiva iz 1828. godine. *Arhivski vjesnik*, 19-20(1976-1977), str. 286: "možemo zaključiti da je ovaj "Generalni inventar" djelo čitave jedne ekipe, ali da ga je svojom rukom pisao i sav tehnički posao oko njegove izrade izvršio Blaž Košta, dugogodišnji radnik Arhiva."

⁶ Isto, str. 283.

⁷ V. Galić, P. *Povijest zadarskih tiskara*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.

⁸ Katić Piljušić, M. Marina Battara, prva zadarska tiskarica 1770-1859. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 3-4(2005), str. 159-184.

⁹ Ravnatelj Arhiva od 1843. do 1861. god. HR DAZD 377, *Miscellanea (X-XX)*, svež. 50, poz. 36. Epigrafi.

¹⁰ Rođ. 1839. u Splitu, a gimnaziju završio u Zadru. Umro 1914. godine.

¹¹ HR DAZD 378. Zbirka matičnih knjiga (1565-1943), MKK župe Sv. Stošije, br. 1787. Enrico Dionisio Francesco, rođ. 23. rujna 1868. u Zadru od majke Giuseppine Marije Ziliotto. U službenim spisima potpisivao se imenom Heinrich. Završio četiri razreda Više gimnazije u Zadru. Zaposlen u Arhivu od 1886. do 1896. kao pomoćni djelatnik, zatim do 1898. perovođa, a nakon toga do 1902. godine službenik Namjesništva zadužen za Arhiv i Namjesničku knjižnicu. Od 1906. do 1921. godine bio je voditelj Arhiva u kojemu je nastavio raditi sve do 1943. godine. Umro 28. rujna 1944. u Zadru.

Osnutak Knjižnice Dalmatinskog namjesništva

U drugoj polovini 19. stoljeća otvarale su se brojne knjižnice u Dalmaciji, a osim privatnih, obiteljskih, crkvenih, samostanskih, školskih i javnih, u Zadru¹² su se otvarale i knjižnice raznih ustanova, društava, udruga, vijeća itd. Općinska knjižnica *Paravia* otvorena je 1855, knjižnica Realne gimnazije 1856, Matice dalmatinske 1862, Narodne čitaonice 1863, Pokrajinske bogoslovije 1872, Društva uzajamne pomoći 1874, Poljodjelskog društva 1875. i Hrvatske gimnazije 1897. godine. Knjižnica Vojne posade u Zadru, *Garnisons-bibliothek* osnovana je 1859, a *Militär-wissenschaftlicher u. Casino-Verein* 1898. godine. Među njima bile su i državne knjižnice kao: Zemljoradnička knjižnica, osnovana 1866, knjižnica Kotarskog školskog vijeća od 1886, a knjižnice Pokrajinskog školskog vijeća, Zemaljskog gospodarskog vijeća i slične, koje su se osnivale pod okriljem državnih institucija, bile su stručno sređene, imale su pravila o radu, a neke od njih i kataloge.¹³ Bogata državna, školska i pokrajinska Knjižnica zadarske Gimnazije, osnovana 1829. godine,¹⁴ bila je krajem 19. stoljeća zapuštena i nesređena,¹⁵ pa je potreba za jednom priručnom knjižnicom koja bi zadovoljavala potrebe djelatnika ureda Namjesništva i korisnika arhivskog gradiva, bila sve izraženija.

U tim uredima i među arhivskim gradivom bilo je knjiga, brošura, rukopisa, časopisa, novina i druge građe koja se tu skupljala "još od mletačkih vremena",¹⁶ pa je u drugoj polovini 1894. godine pod pokroviteljstvom namjesnika Davida pl. Rhonfelda, potpredsjednika Alfonsa Pavića pl. Pfauthala, "na troškove vlade, a nastojanjem i osobitom zaslugom dvorskog savjetnika Nikole Nardelli",¹⁷ piše Josip Alačević,¹⁸ osnovana Namjesnička knjižnica (*K.k. Statthalterei Bibliothek*), namijenjena službenicima Namjesništva i istraživačima arhivskoga gradiva. Najvrednije knjige i zbirke, inkunabule, stare statute dalmatinskih komuna i periodiku Namjesništvo je kupovalo, odvajajući za tu namjenu znatna novčana sred-

¹² V. Galić, P. *Povijest zadarskih knjižnica*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1969.

¹³ HR DAZD 377, Misc. svež. 99, poz. 4; Misc. svež. 101, poz. 43; Misc. svež. 102, poz. 3,5; Abece-dni katalog Knjižnice c. k. Pokrajinskog zdravstvenog vijeća u Zadru.

¹⁴ Nestala u Drugom svjetskom ratu.

¹⁵ Biblioteca provinciale. *Il Dalmata*, 21 Agosto, 67(1897), str. 2. Autor članka je vjerojatno urednik lista Luigi Negovetich.

¹⁶ Alačević, J. Program, *Tabularium*, 1, 1(1901), str. XII.

¹⁷ Pravnik, zaposlen u Namjesništvu u Zadru od 1881. godine. Brzo je napredovao u službi, a cijeli radni vijek proveo je u Zadru. Od 1906. do mirovine 1911. bio je namjesnik Dalmacije, jedini dalmatinski Hrvat na tako visokom položaju.

¹⁸ Pravnik, povjesničar i arheolog. Radio kao konzervator starina, a u suradnji sa Sebastianom Böttnerom, utemeljio arhivski časopis *Tabularium*.

stva, kao i za djela brojnih povjesničara i istraživača koji su pisali o Dalmaciji.¹⁹ Knjižnica je bila pretplaćena na službena izdanja iz područja prava, uprave, zakonodavstva i kulture.

Službene novine *Smotra dalmatinska*, u povodu Nardellijeva umirovljenja pišu da je Nardelli "ustanovio na Namjesništvu bogatu knjižnicu u kojoj osim zlamenite zbirke pravničkih, gospodarstvenih i upravnih djela, prikupio je velikim marom i ljubavlju dragocjenu riznicu od skoro šestisuća rijetkih starinskih dalmatinskih knjiga, inkunabula i rukopisa, mnogobrojnih djela svake dobi i jezika koja se na Dalmaciju odnose, zgodno na taj način nadopunjujući stari namjesništveni arhiv, koji je pod njim zgodno preuređen, te postao stranim i domaćim učenjacima, svim ljubiteljima povjesti i knjige naše pristupačan."²⁰ Kada je Nardelli 1906. godine postao namjesnik, nastojao ju je opremiti svime što je bilo potrebno modernoj knjižnici, a često je i osobno odvajao veće svote za kupnju knjiga i opreme. U Knjižnicu su prebacili knjige iz ureda Namjesništva, Predsjedništva, Registrature, Pismohrane, Namjesničkog arhiva starih spisa i drugih odjela, a među spisima sačuvan je veliki broj popisa i izvješća o tom prijenosu.²¹ Sve se popisivalo: stručna i priručna literatura, časopisi, leksikoni, priručnici, propisi, pravilnici, programi, statistike, izvješća, zakoni, ali i karte, atlasi, putopisi i književna djela, i spremalo u Knjižnicu.²² Neke publikacije su otpisane i u inventaru označene crvenom olovkom,²³ a neke izdvojene i prebačene među spise ili u druge zbirke.²⁴

U dopisu od 13. siječnja 1895. godine, neposredno nakon osnivanja Knjižnice, Sebastian Böttner zahvaljuje zadarskom Samostanu franjevac trećoredaca koji je za Knjižnicu pripojenu Namjesničkom arhivu starih spisa, darovao tiskane

¹⁹ Rijetkosti i inkunabule od 20 do 170 corona (kruna, kr.), jedan br. časopisa 20 centi, a jedno godište *Zore dalmatinske* iz 1848. godine 2 kr. Prosječna knjiga plaćala se oko 20 kr., a jedan komplet od 7 sv. 60 kr. Dva atlasi V. M. Coronellija plaćena su po 60 kr., *Illyricum vetum et novum* Du Cangea iz 1746, *Viaggio in Dalmazia*, 1774. god. A. Fortisa i isto djelo na franc. i engl. jeziku iz 1778. god. kupljeni su *in massa*, *Voyage pittoresque et historique* J. Lavalléea 170 kr., *Reise nach Dalmatien* E. F. Germara, 1817. za 12 kr., *Le rive dell' Adriatico* Carla Yriartea iz 1897. god. za 20 kr., *La rive Illyriennes* Paula Baurona iz 1888. god. *in massa*, tri sveska *Dalmatia, the Quarnero and Istria* Thomasa G. Jacksona iz 1887. god. za 60 kr. i *The Shores of the Adriatic* F. Hamiltona Jacksona iz 1908. god. za 30 kr.

²⁰ Namjesnik barun Nardelli, *Smotra dalmatinska*, br. 81(1911), str. 1. Autor članka vjerojatno je urednik Petar Kasandrić.

²¹ Böttner, H. *Popis knjiga i ostalih štampanih spisa koji su iz Namjesništvene registrature predani Namjesništvenoj biblioteci*. HR DAZD 377, Misc. sv. 50, poz. 34.

²² HR DAZD 377, Misc. svež. 50, poz. 34.

²³ HR DAZD, *Inventario della Biblioteca luogotenenziale*, br. 7510, Scartato perché dopietto.

²⁴ Isto, br. 5570, Passata al fascicolo "Pastorali".

knjige Donata Fabijanića.²⁵ Namjesništvo zahvaljuje i autorima te drugim darivateljima na knjigama poklonjenima novoosnovanoj Knjižnici²⁶ o kojoj je najviše skrbio Sebastianov sin Heinrich. On je zaslužan za sređivanje i dopunu arhivskih inventara i indeksa, ali najveća njegova zasluga vezana je upravo za rad u Namjesničkoj knjižnici.²⁷ Do sredine 1896. godine upisao je već oko 5000 naslova.²⁸

U veljači 1897. godine Heinrich Böttner piše *L'impianto della Biblioteca avvenuto nell' anno 1894.* u kojemu detaljno opisuje osnivanje i uređivanje Knjižnice pored Namjesničkog arhiva u drugoj polovini 1894. godine.²⁹ Prema nalogu Predsjedništva Namjesništva zadaća Knjižnice bila je ponuditi istraživačima gradiva u starom Arhivu potrebnu literaturu za njihove znanstveno-povijesne radove, a službenicima Namjesništva dostupnost potrebnih zakona, propisa i naredbi za svako područje javne uprave. Knjižnično gradivo bilo je prema strukama razvrstano u deset ormara: u prva tri bile su smještene knjige koje se odnose na Dalmaciju i djela dalmatinskih pisaca, a u ostalima gradivo iz geografije, povijesti, poljoprivrede, industrije, trgovine, statistike, zatim popisi pučanstva, *miscellanea*,³⁰ rječnici, leksikoni, enciklopedije, pravno-politička literatura, pokrajinske novine, časopisi o državnim i pokrajinskim zakonima, stenografski zapisi sjednica Carskog savjeta, stare statistike, zakoni i listovi naredbi raznih ministarstava.³¹ Namjesnička knjižnica imala je sva najvažnija djela iz domovinske povijesti, djela dalmatinskih i stranih pisaca kao i sve tiskane zbirke zakona i carskih odluka.

Obvezni primjerci stizali su iz okružnih poglavarstava i Pokrajinskog odvjetništva,³² a za kupnju ustanovljen je poseban fond *Biblioteca*. Knjižnični

²⁵ HR DAZD 88. Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju (1813-1918), Odjelni spisi Namjesništva, 1895, svež. 3456, br. 15950, kat. XVI/3F.

²⁶ HR DAZD 88, Odjelni spisi Namjesništva, 1895, svež. 3456, br. 16950, kat. XVI/3F.

²⁷ Za njega je Stjepan Antoljak napisao da je "bio pravi živi leksikon i indeks za tamošnju arhivsku građu sa kojom je upravo srastao i na nju ljubomorno pazio." *Slobodna Dalmacija*, 1. siječnja, 602(1947), str. 3.

²⁸ HR DAZD 88. Odjelni spisi Namjesništva, 1896, svež. 3460, br. 14286, 16546, 18451, 18560, 18951, 20041, 28904, kat. XIV/3F.

²⁹ *Historijat početaka i namjena Biblioteke Drž. arhiva u Zadru i stari smještaj u biblioteci*, sastavio suvremeni arhivist E. Böttner 1897, s korekcijama iz 1907. godine. HR DAZD 377, Misc. svež. 50, poz. 1.

³⁰ Mješovita zbirka raznih sadržaja i manjeg broja stranica, tiskanih ili pisanih rukom.

³¹ Neke publikacije bile su smještene na stolovima. Signatura: *Sul tavolo della stanza di mezzo dell'Archivio* i *Sul grande tavolo della Biblioteca*.

³² Kako se ovdje početkom 1897. godine spominje obvezni primjerak (*esemplare d'obbligo*), Böttner u spisu *Descrizione dell'Archivio di Stato e della annessa Biblioteca in Zara*, spominje i Odluku Predsjedništva koja se odnosi na obvezni primjerak (*Circolare... 655 dei 31 Marzo 1898, al... 15 d' Arch. anno 1913*).

fond (*materiale*) sastojao se od oko 8000 komada (*pezzi*) knjiga, brošura itd., bio je podijeljen po predmetima i smješten u odgovarajuće ormare. Sastavljeni su kataložni listići (*schede*) za sva djela koja su potom upisana u opći inventar, a u katalogu (*catalogo generale ossia inventario*) složena po abecedi. Naposljetku su sastavljeni i posebni listići svih povijesnih radova koji se odnose na Dalmaciju. Svi navedeni listići (preko 20000) iznova su prepisani po uzoru na kataloge velikih knjižnica, pa tako postoje dva kataloga, abecedni i stručni (*uno diviso per alfabeto e l'altro per materia*). Za korištenje knjiga sastavljen je Pravilnik (*Regolamento sulla Biblioteca*),³³ koji je sadržavao upute za rad,³⁴ a o njemu piše i u *Opisu Državnog arhiva*.³⁵ Na kraju je nabrojio signature sedam inkunabula (od kojih su tri zapravo iz 16. st.), a od navedenih inkunabula u Knjižnici je danas samo jedna.³⁶ U inventaru je pod br. 5951 upisan priručnik *Manuale del bibliotecario* kojim se koristio u radu pa je na nekim mjestima olovkom označio i podcrtao bitne dijelove.³⁷

Zadarski list *Il Dalmata* hvalio je odluku Vlade očekujući da će se Namjesničkoj knjižnici pripojiti *zapuštena* Gimnazijska pokrajinska knjižnica i da će se za potrebe Knjižnice "premjestiti pokrajinski trezor i upotrijebiti prazne prostorije, a za potrebe javne čitaonice osposobiti prostorija u prizemlju, koja će biti otvorena svaki dan."³⁸ Tako je Vlada dobila priliku za obnavljanje dobre zbirke baštinskih dalmatinskih novina, jer su se ponekad i cjelovite zbirke jeftino prodavale trgovcima za umotavanje robe. Autor članka hvalio je arhiviste Sebastiana Böttnera i njegova sina koji su obrazovani i posvećeni svome poslu i korisnicima. Isto tako, istaknuo je jasnoću i preglednost knjižničnih kataloga. Suvremeni književnik i kulturni povjesničar Giuseppe Sabalich u svom poznatom *Vodiču*³⁹ opisuje Knjižnicu dodajući da ona *posjeduje dragocjene stare knjige* što ih je Namjesništvo kupilo.⁴⁰

³³ Taj Pravilnik nije sačuvan, a spominje se i u izvješćima o radu Knjižnice. U prvom svesku inventara Knjižnice ostavljeno je nekoliko stranica na kojima je trebao biti prepisan. *Inventario della Biblioteca luogotenenziale*, sv. 1, str. 1: *Regolamento della Biblioteca Luogotenenziale*.

³⁴ Nakon deset godina u istom spisu dodao je nove podatke o Knjižnici i uputio na tiskane radove u kojima se spominje knjižnica: *Guida archeologica* G. Sabalicha, članak u novinama *Il Dalmata*, br. 67(1897), 1, i rukopis *Descrizione del R. Archivio di Stato*.

³⁵ Böttner, H. *Descrizione*, str. 149.

³⁶ Cipiko, K. *Petri Mocenici imperatoris gesta*. Venetiis: Bernhard Maler, 1477.

³⁷ Petzholdt, G. *Manuale del bibliotecario*. Milano: Ulrico Hoepli, 1894.

³⁸ *Il Dalmata*, 21. Agosto, 67(1897), str. 2.

³⁹ Sabalich, G. *Guida archeologica di Zara*. Zadar : Leone Woditzka, 1897, str. 277-281.

⁴⁰ On citira autore i naslove djela kojih danas više nema u Knjižnici: Lactantius, L.C.F. *Opera*, 1479, kupljena za 100 kr., G. F. Camozio. *Isole famose, porti, fortezze e terre*, 1572, 72 kr., *Ruins of Pallace the Emperor Diocletian* R. Adama, 1764, 120,40 kr. V. M. Coronelli. *Le possessioni della Repubblica di Venezia*, 1688. i *Evangelistar* M. Marulića iz 1516. god.

U spisima korespondencije Arhiva⁴¹ može se pratiti nabava knjiga, kupnja kataložnih listića i korica za njihov uvez, upute za razmjenu duplikata i popisi deziderata. U rujnu 1897. godine Giuseppe Plancich, knjižar-antikvar iz Venecije, nudi Sebastianu Böttneru na prodaju djela o povijesti Venecije i djela dalmatinskih pisaca. On je odabrao neke knjige tražeći popust na deklariranu cijenu, a u tom slučaju bi naručio i druga djela o povijesti Italije i Dalmacije kao i djela dalmatinskih pisaca koje ova knjižnica ne posjeduje.⁴² U drugom pismu Namjesništvo izvješćuje Plancicha da je zainteresirano i za brošure, priloge, karte, nacрте, novine, časopise i druge prigodne tiskovine kojima su Dalmatinci autori ili se odnose na Dalmaciju.⁴³ Tijekom 1897. godine pristižu knjige iz knjižara i antikvarijata u Beču.⁴⁴ Tada je uspostavljena razmjena knjiga s nekim državnim kulturnim, znanstvenim i drugim institucijama iz Splita, Zagreba, Beča, Padove, Ancone, Venecije, Pariza, Rima, Trsta i Budimpešte. Do 1917. godine Namjesništvo je komuniciralo s brojnim ustanovama naručujući publikacije od Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Arheološkog muzeja u Splitu, Akademije znanosti i raznih komisija u Beču, Arheološkog instituta u Beču, knjižnice Kancelarije Carskog dvora u Beču, Pomorske uprave u Trstu, Knjižnice Ministarstva unutarnjih poslova u Beču.⁴⁵ Veliki broj knjiga stigao je sa spisima ukinutih institucija i ureda, razmjenama s knjižnicama ustanova, škola, pokrajinskih i kotarskih vijeća u Zadru, samostana, sjemeništa i pojedinaca.

U drugoj polovini 19. stoljeća u Arhiv su dolazili istraživači koji su objavljivali radove na temelju arhivskoga gradiva koristeći i gradivo iz Namjesničke knjižnice. Djela ovih autora nalaze se danas u Knjižnici, a neka od njih su pokloni autorâ. U spisima je veliki broj popisa darovanih knjiga⁴⁶ od kojih su neke prispjele zajedno sa spisima,⁴⁷ a neke imaju i posvetu. Prema *Opisu Državnog arhiva*⁴⁸ Knjižnica je obvezni primjerak primala do 1913. godine, kada je imala oko 15 000 svezaka (*pezzi, tra volumi, opuscoli ecc.*), a do 1943. godine upisano je 13 435 naslova u pet svezaka inventara u tvrdom kožnom uvezu formata 40 x 30

⁴¹ HR DAZD 251. Državni arhiv Zadar (1624-), Indice degli atti della corrispondenza di Archivio, 1894, br. 23, 24, 26; 1896, br. 3-6, 8, 17.

⁴² HR DAZD 88, Odjelni spisi Namjesništva, 1897, svež. 3467, 1897, br. 25347, kat. XIV/3F.

⁴³ Isto, br. 27045.

⁴⁴ Isto, br. 8138, 16768, 19808.

⁴⁵ *Inventario della Biblioteca luogotenenziale*, br. 7428-7537.

⁴⁶ HR DAZD 377, Misc. svež. 50, XLIV, poz. 26-32. Knjige su darovali: Pietro Dudan, Angelo Benvenuti, Amato Creciani, Piero Galosso, Tullio Erber, Antonio Crechici, Alberto Alberti, Giuseppe Bugatto, Gregorio Zarbarini, Silvio Mitis, Dolores Prizmić, potomci Vjekoslava Negovetića, Antun Ströll i drugi.

⁴⁷ Josip Alačević, Josip Gelčić, Anton Brčić, Antonio Nimira, Petar Kasandrić, Giuseppe Sabalić i drugi.

⁴⁸ Bottner, H. *Descrizione*, str. 147.

cm. Od posljednje, šeste knjige ostala je samo 101 stranica sa 794 upisa. U abecednom katalogu upisano je još 411 naslova što su vjerojatno bili na izgubljenim listovima inventara, pa se može zaključiti da je u Knjižnicu od osnutka do Drugog svjetskog rata Heinrich Böttner upisao ukupno 14 640 naslova knjižnične građe.⁴⁹ Rubrike u inventaru su: *Numero progressivo*, *Titolo dell' opera*, *Modo d'aquisto*, *Prezzo (cor, cent.)*, *Osservazioni* i sve su ispunjene.

U spisima Registrature Namjesništva sačuvani su dokumenti o nabavi kataložnih listića i korica za abecedni katalog sredinom 1897. godine, adresirani na ime savjetnika Nardellija. Materijal je naručen od tvrtke *Staderini* iz Rima za 700 lira i to: 15 000 kataložnih listića i 38 kožnih korica,⁵⁰ a u kolovozu je zaprimljeno 40 korica i 15 300 kataložnih listića.⁵¹ Danas se stari abecedni katalog (skupni) sastoji od 56 svezaka u tvrdom kožnom uvezu s metalnim okovima i listićima formata 14 x 24 cm. Na prednjim koricama svakog sveska je naziv Knjižnice u zlatotisku: *Biblioteca dell' I. R. Luogotenenza in Zara*, a na hrptu: *Catalogo alfabetico* i prozorčić za listić sa slovima. U svakoj knjizi ima oko 270 listića ili ukupno oko 15 000 u cijelom katalogu. Oznake na kataložnim listićima tiskane su na talijanskom, neke na hrvatskom jeziku, a većina je ispisana rukom Heinricha Böttnera. Svaki listić podijeljen je okomito na dva dijela. Lijevo je otišnut naziv knjižnice kao na koricama, a ispod njega mjesto tiskanja, izdavač, tiskara, godina izdanja, veličina (format), broj svezaka, stranica, ilustracija i bilješke. Na desnoj strani iscrtkanoj vodoravnim crtama je prostor za upisivanje imena autora, naslova i drugih podataka o publikaciji, a u gornjem desnom uglu upisan je i broj inventara. Sve se pisalo crnim tušem, osim signature koja se pisala običnom grafitnom olovkom. Rimski brojevi označavaju ormare (I-X), velika slova police (A-M), a arapski brojevi mjesta na polici. Ponegdje je malo slovo (*a, b, c, d, e*) pored arapskog broja tamo gdje se dodavao novi svezak ili kasnije nabavljeni dio. Zvezdica iza slova značila je drugi niz na polici, a dvije zvjezdice treći.

Stručni katalog, sačuvan u 33 svežnja kataložnih listića formata 21 x 16 i 18 x 12 cm, godinama se nalazio odložen među arhivskim spisima i zaboravljen, a 2007. godine prenesen je u Knjižnicu. Heinrich Böttner napisao je i bibliografiju radova koji se odnose na Dalmaciju,⁵² a zajedno s drugim arhivistima i suradnicima pisao je kronološke i tematske popise i kazala iz raznih časopisa, novina, zbornika i knjiga te popise članaka iz stranih publikacija što se odnose na Dalma-

⁴⁹ Prva knjiga upisana u inventar je *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian* R. Adama. Nju je upisala nepoznata ruka, a sve ostalo pisao je Heinrich Böttner.

⁵⁰ HR DAZD 88. Odjelni spisi Namjesništva, 1897, svež. 3467, br. 15609. kat. XIV/3F.

⁵¹ Isto, br. 23256.

⁵² *Indice della Biblioteca vecchia*. Ova knjiga je pred kraj Domovinskog rata uvezana u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, kao i dvije nove knjige inventara poklonjene Knjižnici Arhiva.

ciju.⁵³ Oni su se koristili u radu, kao i biografski podaci prikupljeni iz raznih izvora, a služili su i korisnicima. Bibliografije radova raznih autora i područja izrađivali su i neki profesori Gimnazije u Zadru kao što su radili i u knjižnici *Paravia*. Oni su honorarno prepisivali stare spise, prevodili, tumačili, izrađivali kazala, popise, biografije i bibliografije. Kada je Josip Alačević pokrenuo arhivski časopis *Tabularium*⁵⁴ u njemu je, u suradnji sa Sebastianom i Heinrichom Böttnerom, objavljivao prijepise i komentare starih spisa i gradivo iz arhivskih fondova.⁵⁵ U prvom broju najavio je i tiskanje kataloga Namjesničke knjižnice što, na žalost, nije uspio ostvariti.⁵⁶

Namjesnička knjižnica postaje Knjižnica Arhiva

Sebastian je 1906. godine umirovljen, a Heinrich je nastavio voditi Arhiv i Knjižnicu sve do 1921. godine. Dolaskom talijanske uprave nakon Rapallskog ugovora,⁵⁷ slijedio je i preustroj Arhiva koji je do Drugog svjetskog rata tri puta promijenio naziv.⁵⁸ Upravitelji su bili Alberto Alberti,⁵⁹ nakon njega Antonio Crehici,⁶⁰ a onda Giuseppe Praga,⁶¹ sve domaći ljudi. Krajem dvadesetih Praga je, kao predsjednik društva *Società per la storia dalmata*, pisao nekoj uglednoj osobi u Italiju i molio za novčanu pomoć Državnom arhivu i njegovoj Knjižnici za kupnju jugoslavenskih znanstvenih izdanja.⁶² Napisao je da je ravnatelj Arhiva Crehici 1926. godine dobio samo 1500 lira za kupnju knjiga, a za 1927. godinu bilo je odobreno 1800 lira. Tražio je novac za *Radove JAZU, Starine, Gradu za*

⁵³ HR DAZD 377, Misc. svež. 50, poz. 2,4.

⁵⁴ Časopis *Tabularium* izlazio je tromjesečno od 1901. do 1903. godine. Usp. Katić Piljušić, M. Izdanja i izložbe Državnog arhiva u Zadru 1901-1998. *Arhivski vjesnik*, 41(1998), str. 186-192.

⁵⁵ Objavljeni su radovi Heinricha Böttnera, Josipa Alačevića, Frane Divnića, Antonija Markovića i Petra Kasandrića.

⁵⁶ Alačević. Program. *Tabularium*, 1(1901), str. XII: "U četvrtom dijelu biti će izdan popis knjižnice spojene sa namjesničkim arhivom, koja je utemeljena od malo godina."

⁵⁷ Međudržavni ugovor između Italije i Kraljevine SHS iz 1920. godine, kojim je riješeno pitanje poslijeratnih granica na istočnoj jadranskoj obali. Tada je Italiji predan Zadar i neki dijelovi Hrvatske.

⁵⁸ Od 1918. godine Arhiv Vlade za Dalmaciju, dalmatinske i korčulanske otoke (*Archivio del Governo della Dalmazia e delle isole dalmate e curzolane*), od 1922. godine Povijesni arhiv kraljevske Prefektore (*Archivio storico presso la R. Prefettura*), a od 1928. samostalna ustanova Državni arhiv u Zadru (*Archivio di Stato di Zara*), podređen Ministarstvu unutarnjih poslova u Rimu.

⁵⁹ Ravnatelj Arhiva od 1922. do 1923. godine.

⁶⁰ Ravnatelj Arhiva od 1923. do 1936. godine.

⁶¹ Povjesničar i klasični filolog. Ravnatelj Arhiva od 1936. do 1943. Uređivao časopis *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria* (1926-1934). Napisao brojna djela iz povijesti Zadra i Dalmacije na temelju arhivskog gradiva. Svoja iredentistička uvjerenja pokušavao dokazati pomoću arhivskih dokumenata koristeći ih selektivno i tumačeći proizvoljno, a citirajući hrvatska djela, suprotstavljao zaključcima hrvatskih autora.

⁶² HR DAZD 377, Misc. svež. 181, poz. 7.

povijest književnosti, ediciju *Stari pisci hrvatski, Monumenta* i neke rječnike. U spisima su sačuvani brojni Böttnerovi popisi naslova iz povijesti na njemačkom, talijanskom i hrvatskom jeziku što ih je predlagao za nabavu.⁶³ Za vrijeme talijanske vladavine, do rujna 1943. godine upisano je ukupno 1510 knjižničnih jedinica najviše talijanskih izdavača i autora. Ravnatelj Arhiva Praga bio je i upravitelj gradske knjižnice *Paravia* smještene u Gradskoj loži, a Heinrich Böttner je umirovljen. U kolovozu 1943. godine, malo prije kapitulacije Italije, u Zadar je po naredbi Ministarstva unutarnjih poslova Italije došla komisija sa zadaćom da iz dalmatinskih arhiva i knjižnica pokupi vrijedno arhivsko i knjižnično gradivo i odnese ga u Italiju. Uz potporu ravnatelja Prage, dvojica profesora iz Italije i nekoliko radnika "pakirali su spise, knjige i ostali materijal i nisu dozvoljavali pristup osoblju Arhiva. Odnosno su 74 velika sanduka arhivalija, knjiga i drugih *najskupocjenijih rukopisa*."⁶⁴ Iz Arhivske knjižnice odnijeli su 29 rijetkosti i inkunabula i 50 rukopisa.⁶⁵ Jedan dio toga gradiva vraćen je nakon rata, ali ne sve. Nije vraćena ni velika ilustrirana Danteova inkunabula iz tiskare Dobrića Dobričevića u Bresciji.⁶⁶ Početkom studenoga 1943. godine počelo je savezničko bombardiranje i razaranja Zadra.⁶⁷ Nijemci su u grad ušli odmah po odlasku Talijana, a u kolovozu 1944. godine preselili su Arhiv i njegovu Knjižnicu⁶⁸ u sjeveroistočno krilo vojarnje blizu kopnenih gradskih vrata⁶⁹. Gradivo je do kraja rata bilo u sanducima, nabacano u malom prostoru iza trošnih drvenih vrata gdje ga je povremeno obilazio arhivski manipulant Ante Dujela⁷⁰.

Već u prosincu 1944. godine u Zadru je počelo organizirano sakupljanje spisa i knjiga iz ruševina, a za sve je osnovan glavni sabirni centar. U tom poslu sudjelovali su zadarski kulturni djelatnici i profesori: Boško Desnica, Stjepan Gunjača, Šime Jurić, Ante Kitarović, Mihovil Maričić, Mario Mateotti, Novak

⁶³ HR DAZD 377, Misc. svež. 181. poz. 23. Popis važnijih djela iz domaće povijesti koje treba nabaviti za Knjižnicu Arhiva do 1940. godine

⁶⁴ HR DAZD 251, br. 414/1948. Detaljni izvještaj.

⁶⁵ Foretić, n. dj., str. XXX.

⁶⁶ Dante Alighieri. *La Comedia col Comento di Christophoro Landino Fiorentino*, et impresso in Bressa per Boninum de Boninis di Ragusei a' di' ultimo di Marzo 1487. Knjiga ima pečat i signaturu Namjesničke knjižnice (*K. K. Statthalterei bibliothek*, 7243, III.A.34).

⁶⁷ V. Pribilović, K. *Povijesna građa oko bombrdiranja Zadra u Drugome svjetskom ratu - kronika događaja*, Zadar: Matica hrvatska, 2006.

⁶⁸ Usp. Katić Piljušić, M. Državni arhiv u Zadru od 1944. do 1990. godine. *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata - Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 21. studenog 2007. u Zadru*. Zadar : Zavod HAZU, Sveučilište, 2009, str. 550-583.

⁶⁹ Danas Pomorska škola.

⁷⁰ U Arhivu se zaposlio najprije kao kućepazitelj 1920, a od 1944. do mirovine 1952. radio je poslove arhivskog manipulanta. Kasnije je nastavio honorarno raditi u Arhivu sve do 1962. godine.

Novaković i drugi.⁷¹ Privatni vlasnici koji su željeli uzeti natrag svoje knjige mogli su platiti jednu trećinu vrijednosti za trud uložen u njihovo spašavanje.⁷² Početkom 1945. godine obnavljaju se i uspostavljaju nove državne ustanove (čitaonica, knjižnica, arhiv, muzej, dom kulture). Arhiv i njegova Knjižnica preneseni su natrag u stare, neprikladne i oštećene prostorije u prizemlju Namjesničke palače. Prvi poslijeratni ravnatelj Boško Desnica⁷³ uskoro se razbolio, pa ga je nakratko zamijenio Šime Jurić⁷⁴, do tada kustos Arheološkog muzeja u Zadru. Nakon Desničinu smrti ravnatelji su bili Stanko Miloš⁷⁵ i Ivo Ostojić⁷⁶, obojica istovremeno i profesori zadarske Gimnazije. Oni u izvješćima opisuju stanje u Arhivu, smještaj gradiva i početak uređivanja Knjižnice 1945. godine.⁷⁷

Arhivska knjižnica obogaćuje se hrvatskim povijesnim djelima

U listopadu 1945. godine ponovno se otvara i knjižnica *Paravia* pod nazivom Narodna biblioteka. Uskoro je donesena odluka⁷⁸ o preseljenju Arhiva u noviju zgradu Građevinske uprave na Kolovarama (*Genio civile*), iako je bila nedovršena i oštećena od bombardiranja, pa je već u ožujku počelo prenošenje spisa i knjiga u čemu su sudjelovali i prosvjetni radnici Zadra i učenici srednjih škola. U istu zgradu smještene su i knjige sakupljene za Narodnu biblioteku,⁷⁹ kao i one iz arhivske Knjižnice.⁸⁰ Selidba Arhiva dovršena je u travnju 1947. godine, a u novoj zgradi uređen je i prostor za knjižnicu i čitaonicu.⁸¹ Knjižnica, koja je tijekom rata bila oštećena i zapuštena, sada je dobila jednog djelatnika, Grgu Šošu⁸², a i upravitelj Ostojić poklanjao joj je više pažnje. Pisao je kako je Namjesnička knjižnica do 1917. godine dobivala izdanja JAZU u Zagrebu, a od talijanske oku-

⁷¹ Kitarović, A. Postanak i razvoj Gradske knjižnice u Zadru. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 3, 1-4(1954), str. 59-63.

⁷² HR DAZD 251, br. 1000/ 1945. Izvještaj o prosvjetnom radu za mart 1945.

⁷³ Povjesničar i publicist, prije Drugog svjetskog rata sudjelovao u političkom okupljanju Srba u sjevernoj Dalmaciji. Tijekom rata surađivao s Talijanima i četnicima, a kasnije prešao u partizane. U kolovozu 1944. ušao u zadarski Okružni NOO, a u studenome imenovan ravnateljem Arhiva.

⁷⁴ Bibliotekar, bibliograf, inkunabulist i pisac. Ravnatelj Arhiva u siječnju 1945.

⁷⁵ Ravnatelj Arhiva od siječnja do sredine svibnja 1945.

⁷⁶ Ravnatelj Arhiva od svibnja 1945. do rujna 1946. godine. Napisao *Moja sjećanja*. HR DAZD 479. Zbirka rukopisa, Rkp. 116.

⁷⁷ HR DAZD 251, br. 21/1945. Izvještaj o radu u Državnom arhivu u Zadru.

⁷⁸ HR DAZD 251, br. 23/1946. Odluka.

⁷⁹ HR DAZD 251, br. 50/27. ožujka 1946. Izvještaj.

⁸⁰ HR DAZD 251, br. 100, 125/1945. Popisi knjiga koje se ustupaju Narodnoj biblioteci Zadar (bivša *Paravia*, danas Znanstvena knjižnica) s ukupno 348 naslova uglavnom beletristike.

⁸¹ HR DAZD 251, br. 127/1947. Izvještaj o preseljenju Državnog arhiva u Zadru.

⁸² Završio pet razreda osnovne škole, služio se njemačkim, francuskim, ruskim, i talijanskim jezikom i do 1941. radio kao trgovački dopisnik u Zadru. U Arhivu *pom. admin. manipulant i v. d. bibliotekara* od 18. siječnja 1945. do 15. veljače 1949.

pacije Zadra Arhiv nije primio nijedno njeno djelo, pa je tako "Biblioteka arhiva lišena najboljih hrvatskih djela."⁸³ Ostojić se obraćao svim važnijim izdavačima u zemlji ističući važnost Arhiva i arhivske Knjižnice. Krajem 1945. i tijekom 1946. godine Arhiv se pretplaćuje na službene periodike NR Hrvatske i FNR Jugoslavije,⁸⁴ Matica hrvatska poslala je 22 naslova povijesnih djela na dar,⁸⁵ a Knjižnica JAZU poklonila je duplikate iz knjižnice dr. Ante Trumbića.⁸⁶ Krajem 1946. godine upravitelj izvješćuje o 14 300 knjiga⁸⁷ u Knjižnici, što znači da ih je najmanje nekoliko stotina izgubljeno u ratu ili neposredno nakon njega.

U međuvremenu postavljen je novi ravnatelj Arhiva Stjepan Antoljak.⁸⁸ On je više puta intervenirao tražeći sredstva za opremu Knjižnice, a ponudio je i originalnu ideju o spajanju Narodne i Arhivske knjižnice.⁸⁹ Tražio je da se Arhivu (tj. Knjižnici) opet počne dostavljati obvezni primjerak publikacija tiskanih u Dalmaciji, a kako je nekadašnja biblioteka *Paravia* imala knjige pretežno povijesnog sadržaja, smatrao je kako se ona treba pripojiti Arhivu.⁹⁰ Predlagao je da se i iz stare Knjižnice Arheološkog muzeja izluče publikacije koje se odnose na povijest te prebace u Arhiv ako bi se tamo mogle koristiti. Uskoro je i Prosvjetni odjel Oblasnoga NO-a Dalmacije u Splitu donio Odredbu o dostavljanju Arhivu u Zadru po jednog primjerka svih publikacija ili drugog tiskanog materijala (knjige, brošure, časopisi, novine, oglasi, izborni proglašaji, kazališni i kinematografski programi, tiskanice i ostali otisci svake vrste) s područja Dalmacije, osim Dubrovnika, redovno ili svaka tri mjeseca.⁹¹ Antoljak je predlagao da se u Arhivu zaposli i jedan stručni knjižničar koji bi započeo reorganizaciju i adaptaciju Narodne biblioteke uz koju bi bio osnovan institut za proučavanje prošlosti Dalmacije, a sve zajedno bilo bi u sklopu Arhiva.⁹²

Samo osam mjeseci kasnije, krajem 1947. godine Arhiv, a s njime i Knjižnica, preseljeni su u zgradu bivšega austrijskog vojnog zapovjednika.⁹³ Iako se ravnatelj Antoljak žestoko protivio, to se na kraju pokazalo kao prilično dobro

⁸³ HR DAZD 251, br. 110/1946. Molba Nakladnom zavodu Hrvatske.

⁸⁴ Narodne novine, Službeni list.

⁸⁵ HR DAZD 251, br. 141/1946. Popis knjiga.

⁸⁶ HR DAZD 251, br. 191/1946.

⁸⁷ HR DAZD 251, br. 130/1946. Proračun.

⁸⁸ Ravnatelj Arhiva od 6. rujna 1946. do 30. rujna 1953. Povjesničar, arhivist i istraživač starijega arhivskog gradiva na temelju kojega je objavio brojna djela.

⁸⁹ HR DAZD 251, br. 178/1947. Tromjesečni izvještaj.

⁹⁰ HR DAZD 251, br. 48/1947. Dopis S. Antoljaka Prosvjetnom odjelu Oblasnog NO-a Dalmacije.

⁹¹ HR DAZD 251, br. 66/1947. Odredba.

⁹² HR DAZD 251, br. 364/1947. Pitanje Narodne biblioteke u Zadru.

⁹³ To je palača na zapadu poluotoka, izgrađena 1906. godine, u kojoj su bili guverneri Bastianini i Giunta.

rješenje. Spremišta spisa i knjiga bila su suha, gradivo smješteno na drvenim policama i u ormarima, a za službenike bilo je šest ureda, dvije čitaonice za korisnike i primjereni prostor za Knjižnicu.⁹⁴ Šoša je obavio reviziju knjiga, a tada se još koristio i dopunjavao stari abecedni katalog i naljepnice za signature, koje su se upotrebljavale prije rata,⁹⁵ samo je pečat bio novi.⁹⁶ Antoljak je sam naručivao, kupovao, tražio razmjene⁹⁷ i darove iz drugih knjižnica.⁹⁸ U skladu sa svojim planovima, nastojao je da Knjižnica Arhiva preraste u veliku knjižnicu, pa je nabavljao publikacije iz svih područja uključujući i beletristiku, udžbenike i drugo.⁹⁹ Tako se u Knjižnici ubrzo našlo mnoštvo raznih izdanja iz književnosti, školske lektire, političkih i popularnih brošura koje su, vjerojatno iz ideoloških razloga, uvrštene u knjižnični fond. Antoljak je za Arhiv otkupio preostali dio knjižne ostavštine Šime Ljubića,¹⁰⁰ pretplatio se na časopise *Historijski glasnik* i *Muzeji* iz Beograda, nabavio izdanja JAZU, darovana posredovanjem Miroslava Krleže,¹⁰¹ neke knjige iz Pomorskog muzeja u Splitu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* i izdanja Srpske akademije nauka.¹⁰² Kada su otkupljeni ostaci arhiva obitelji Kasandrić, knjige iz tog fonda smještene su u Knjižnicu, kao i sedam svezaka rukopisnih prijepisa iz Vatikanskog tajnog arhiva, kupljeni od Samostana franjevac trećoredaca u Zadru.

Grgo Šoša napustio je Arhiv početkom 1949. godine, pa je Antoljak pokušavao pronaći osobu koja bi ga zamijenila. Tada su se počeli javljati i neki umirovljenici koje Komitet nije prihvatio.¹⁰³ Tek krajem 1949. godine Antoljaku se

⁹⁴ HR DAZD 251, br. 159/1954. Izvještaj.

⁹⁵ Stare naljepnice su u gornjem lijevom uglu na prednjoj korici. Tiskane su na bijelom listiću s modrim obrubom veličine 6x4 cm i nazubljenih rubova. Od osamdesetih godina koriste se bijele naljepnice s otisnutim nazivom ustanove i odjela.

⁹⁶ Prvi pečat Namjesničke knjižnice bio je ovalna oblika crni ili modri, zatim okrugli ljubičasti promjera 5 cm sa simbolom države ili bez njega i nazivom knjižnice na njem., tal. ili hrv. jeziku, ovisno o državnoj upravi: *K. K. Statthaltereil Bibliothek in Zadar*, *I. R. Biblioteca Luogotenenziale di Zara*, *C. K. Namjesništvena knjižnica i Zadru*, *I. R. Biblioteca dell' Archivio di Stato di Zara*, a nakon rata, Knjižnica Državnog arhiva u Zadru, Knjižnica Historijskog arhiva, Knjižnica Povijesnog arhiva i danas, ponovno, Knjižnica Državnog arhiva u Zadru.

⁹⁷ Početkom srpnja 1947. nabavio je devet naslova iz Etnografskog muzeja u Zagrebu.

⁹⁸ HR DAZD 251, br. 342/1948. Molba za izručenje knjiga "iz područja opće i narodne historije, povijesti, umjetnosti i pravne historije" iz Gradske biblioteke u Šibeniku.

⁹⁹ HR DAZD 251, br. 2349/1948. Kupio je 46 knjiga od Nakladnog zavoda Hrvatske po ne baš povoljnim maloprodajnim cijenama. U Inventar ih je upisala "knjigovođa" Marinić, a primio G. Šoša. Na popisu je beletristika, školska lektira, udžbenici, znanstveno popularne brošure i časopis *Republika*.

¹⁰⁰ HR DAZD 251, br. 339/1948. Tromjesečni izvještaj.

¹⁰¹ HR DAZD 251, br. 470/1948. Tromjesečni izvještaj.

¹⁰² HR DAZD 251, br. 181/1949. Tromjesečni izvještaj.

¹⁰³ HR DAZD 251, br. 208/1949. Dopis.

javlja Kruno Krstić,¹⁰⁴ s molbom za posao u Arhivskoj knjižnici.¹⁰⁵ Antoljak ga je odmah 2. siječnja 1950. godine primio za *honorarnog djelatnika*,¹⁰⁶ a Komitet je tek 12. svibnja odobrio njegovo imenovanje. Krstić je razvrstao knjige i periodiku na police i počeo raditi na novim kataložnim listićima.¹⁰⁷ Tako je započeo stvaranje novog abecednog kataloga na listićima veličine 10x17,5 cm, sličnim onima u starome abecednom katalogu.

Smanjenje nadležnosti Arhiva i zanemarivanje njegove Knjižnice

Do kraja 1951. godine nabavljeni su neki od najvažnijih starih obiteljskih i osobnih fondova: Borelli-Galbiani iz Zadra sa zbirkom starih zemljopisnih karata i knjiga, Draganić-Vrančić iz Šibenika, Kasandrić iz Hvara, spisi don Ante Vidučića iz Dragova na Dugom otoku i još neki. U tim spisima bilo je i knjiga koje su prebačene u Knjižnicu. U fondu Kasandrić bio je atlas iz 16. stoljeća,¹⁰⁸ a u ostavštini Šime Ljubića je Šime Jurić pronašao jedan list iz inkunabule.¹⁰⁹ Devet rukopisa iz fonda Kuzme Vučetića¹¹⁰ prebačeno je u zbirku rukopisa u Knjižnici. U listopadu 1951. godine Krstić je premješten u Leksikografski zavod u Zagrebu, a ministar-predsjednik odredio je za "honorarnog službenika za obavljanje bibliotekarskih poslova" Ivu Grgića,¹¹¹ umirovljenog suca Vrhovnog suda FNRJ,¹¹² kojemu je trebala pomoć na novom poslu, pa su mu pomagali pomoćna arhivistica Erika Bezić¹¹³ i prof. Stamač iz Gimnazije.¹¹⁴ Novi ravnatelj Arhiva Dinko Foretić¹¹⁵ i knjižničar nisu arhivskoj Knjižnici posvećivali puno pažnje. Umjesto inventara postoje samo popisi prinova, a rad na katalogizaciji je prekinut. Mladi arhivski pomoćnik Boris Jurić¹¹⁶ radio je s korisnicima u čitaonici i u Knjižnici.

¹⁰⁴ Psiholog, filozof, povjesničar i pjesnik. U to vrijeme radio je u upravi poduzeća *Mesopromet* u Zadru, a u Arhivu zaposlen od 1950. do 1951. godine.

¹⁰⁵ HR DAZD 251, br. 4/1950.

¹⁰⁶ HR DAZD 251, br. 236/1950. Potvrda.

¹⁰⁷ HR DAZD 251, br. 697/1951. Tromjesečni izvještaj.

¹⁰⁸ Mercator, G. *Geographia nova totius mundi*: atlantis. Duysburgi, 1595.

¹⁰⁹ Beneto da Pesaro. *Ordini e commandamenti*. Venetiis: Octavianus Scotus, 1500.

¹¹⁰ Dokoza, S. Inventar fonda don Kuzme Vučetića u Državnom arhivu u Zadru. *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XI(2002), str. 253-255.

¹¹¹ Pravnik, povjesničar i zastupnik u Saveznoj narodnoj skupštini. U Knjižnici od 1951. Pred kraj života radio pola radnog vremena sve do smrti u studenome 1961. godine.

¹¹² HR DAZD 251, br. 925/1951. Tromjesečni izvještaj.

¹¹³ U Arhivu od 1951. do 1954. Radila i u čitaonici i na sređivanju periodike.

¹¹⁴ HR DAZD 251, br. 111/1954. Tromjesečni izvještaj.

¹¹⁵ Klasični filolog i povjesničar. Ravnatelj Arhiva od listopada 1952. do veljače 1971. godine kada prelazi na Filozofski fakultet u Zadru.

¹¹⁶ U Arhivu od 1953. do 1957. kao arhivski pomoćnik radio u čitaonici i na sređivanju novina. Sveučilišni profesor i istraživač, objavio radove iz područja povijesti gospodarstva i turizma, neke na temelju arhivskoga gradiva.

Grgić je pokrenuo izlučivanje knjiga za koje je smatrao da su potrebnije drugim ustanovama, najviše Naučnoj biblioteci u Zadru.¹¹⁷ Popisi tih knjiga neuredni su i nepotpuni, pa je teško odrediti jesu li to duplikati ili izlučeni naslovi. Oni sadrže po nekoliko stotina naslova, većinom beletristike, uključujući rijetkosti i inkunabule, a među njima su i djela iz povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti kojih više nema u Knjižnici.¹¹⁸ Pavao Galić,¹¹⁹ tada mladi knjižničar, sjeća se da su velike količine knjiga "u karu dovozili iz Arhiva" u Naučnu biblioteku. Tada je trideset arhivskih spisa na pergameni prebačeno iz Naučne biblioteke u Arhiv, u zamjenu za tri inkunabule iz Arhiva.¹²⁰ Arheološkom muzeju u Zadru predane su knjige iz arheologije, povijesti i povijesti umjetnosti kao i jedna knjiga iz 16. st. u zamjenu za neke druge knjige i arhivalije.¹²¹ U *Statističkom izvještaju nacionalnih, univerzitetskih, specijalnih i javnih biblioteka u 1956. godini* piše da Knjižnica Državnog arhiva u Zadru nije pristupačna širokoj javnosti, nego samo članovima ustanova i istraživačima, da posjeduje fond od 12 000 knjiga, 259 časopisa, 215 novina, 93 rukopisa, 153 geografske karte i 350 slika i da se predviđa izrada novog abecednog i stručnog kataloga.¹²²

Decentralizacijom državne uprave, ustanove se počinju financirati samo iz proračuna općina, pa se i prihodi Arhiva od 1953. godine znatno smanjuju.¹²³ Nije više bilo sredstava potrebnih za kupnju spisa i knjiga, zaštitu i restauraciju gradiva, za uredski materijal, izdavačku djelatnost, plaćanje honorarnih djelatnika i druge poslove. Već sredinom 1954. godine, opet prema odluci Gradskog NOO-a, Arhiv je za samo 24 dana ponovno preseljen u staru zgradu bivše Učiteljske škole na obali,¹²⁴ uz obećanje da će se uskoro graditi nova zgrada Arhiva.¹²⁵ Nakon više

¹¹⁷ HR DAZD 251, br. 111/1954. Tromjesečni izvještaj.

¹¹⁸ HR DAZD 251, br. 120/1954. "Pored već dostavljenih knjiga i onih koje će Vam se još dostaviti – a u smislu međusobnog dogovora o razmjeni knjiga i arhivalija, odobrenog od strane biv. Ministarstva za prosvjetu, nauku i kulturu NRH – predajemo Vam posebno ovdje popisane inkunabule (ili knjige koje se u biblioteci ovog Arhiva kao inkunabule vode): Aurelii Augustini *De civitate Dei* (1475), Blondus Flavius Forlinensis, *Opera* (1482), Lactantii Firmiani *De divinis institutionibus* (1478), Cecilij Cypriani *Opera* (1512), *Problemata divi Thomae* (1520) i Marcus Marulus *Evangelistarium* (1519)."

¹¹⁹ Zaposlen u Znanstvenoj knjižnici od 1954. do mirovine 1989. godine. Napisao veći broj radova iz povijesti knjige, knjižnica, tiskarstva i filologije, neke na temelju gradiva DAZD-a.

¹²⁰ *Katalog inkunabula u fondu Naučne biblioteke u Zadru*. Zadar: Naučna biblioteka, 1986, br. 5, 9, 19.

¹²¹ HR DAZD 251, br. 632, 651 670/1954. Arhiv je predao 27 knjiga, a među njima i *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian* iz 1764. Roberta Adama. i *Del modo tenuto in trasferire l'obelisco*, 1589. Domenico Fontane. Arhiv je od Muzeja dobio rukopis *Osservazioni storiche* M. L. Ruića.

¹²² HR DAZD 251, br. 44/1957.

¹²³ HR DAZD 251, br. 370/1956. Tromjesečni izvještaj.

¹²⁴ Danas jugoistočno krilo Sveučilišta.

¹²⁵ HR DAZD 251, br. 197/1954. Tromjesečni izvještaj.

mjeseci sređivanja spisi i knjige konačno su raspoređeni u dvadeset prostorija spremišta, djelatnici u šest ureda, a čitaonica je imala 50 m² i deset mjesta za korisnike. Po dolasku u Arhiv korisnik bi se najprije javio upravitelju i upisao u knjigu, popunio prijavnicu i pročitao kućni red, a onda mu se preko prijavnice izdavala tražena građa.¹²⁶ Dok su za vrijeme talijanske vladavine u Arhivu istraživali povjesničari koji su u svojim tumačenjima spisa pokušavali dokazati da je Dalmacija talijanska pokrajina, nakon rata dolaze povjesničari najviše iz Zagreba, Sarajeva, Beograda i Cetinja, prosječno desetak godišnje i najviše u ljetnim mjesecima ostajući i do dva mjeseca u Zadru. Sredinom pedesetih godina broj korisnika u čitaonici povećao se na 60 godišnje, a ostajali su 10 do 20 dana. Krajem pedesetih počinju dolaziti ekskurzije i studenti iz Zagreba, Srbije, Slovenije i nekih zapadnoeuropskih zemalja.¹²⁷ U povodu održavanja Trećeg kongresa Društva bibliotekara Jugoslavije, priređena je mala izložba rijetkosti i restauratorskih radova na papiru i koži. Izloženi su primjeri restauriranih spisa prvih zadarskih bilježnika. Druga izložba održana je mjesec dana kasnije, povodom jednoga znanstvenog skupa u suradnji s podružnicom Povijesnog društva Hrvatske u Zadru. Izloženo je stotinjak dokumenata i knjiga o medicini u Zadru od 14. do 19. stoljeća. Spisi i knjige posuđivani su ne samo za izložbe u Zadru i u drugim gradovima, nego i pojedincima za rad kod kuće "uz sve potrebne mjere predostrožnosti."¹²⁸

Poplava na gornjim katovima Arhiva, zbog trošnog krova 1958. godine, potaknula je ponovnu selidbu i to s trećeg i četvrtog kata u prizemlje, a kasnije u podrume u kojima je ostao dulje vrijeme, jer je gornje katove dobio Filozofski fakultet. Boris Jurić napustio je Arhiv, a primljen je Ante Usmani.¹²⁹ Početkom 1960. godine Grgić je zbog bolesti počeo raditi pola radnog vremena, pa je Usmani preuzeo sve poslove u Knjižnici. Nakon Grgićeve smrti u Knjižnici je pokušao raditi i arhivist Ivan Stipanov, "ali se u tome nije snašao."¹³⁰ U kolovozu 1962. godine počela je selidba Arhiva iz zgrade na obali u prizemlje vojarnе na jugoistočnom rubu stare gradske jezgre,¹³¹ koja je potrajala nekoliko godina, a Knjižnica je preseljena tek na kraju.

¹²⁶ HR DAZD 251, br. 429/1955. Izvještaj.

¹²⁷ HR DAZD 251, br. 60/1959. Izvještaj.

¹²⁸ HR DAZD 251, br. 151/1958. Izvještaj.

¹²⁹ Honorarni arhivski pomoćnik od 1956, zatim od 1958. stalno zaposlen, a arhivist od 1962. Ravnatelj Arhiva od sredine 1971. do 1983. Objavljivao radove iz povijesti Dalmacije na temelju arhivskog gradiva.

¹³⁰ HR DAZD 251, br. 21/1962. Izvještaj.

¹³¹ Zgrada bivše vojarnе i vojne bolnice, izgrađena 1845. godine.

Stručna obnova knjižnice

Pored izvješćâ ravnateljâ i knjižničarâ, najvažnija sačuvana dokumentacija o radu Knjižnice nakon Drugog svjetskog rata su inventari, katalozi, popisi prinova, deziderata i popisi duplikata za razmjenu. Knjige prinova¹³² što su ih vodile tajnice Arhiva sačuvane su od 1953. godine. To su najprije bile neuredne bilježnice pune papirića s bilješkama, računa, starih kataložnih listića, potvrda, popisa *obveznih primjeraka*, primjeraka za *zamjenu*, poklona, popisa za uvez i drugih u više nizova prema načinu nabave. S vremenom su bilježnice postajale veće, urednije i potpunije. Dvije godine nakon smrti Ivana Grgića zaposlena je Eva Bezić¹³³, koja je započela upisivanje u novi inventar¹³⁴ i izradu novog abecednog kataloga uz pomoć studenata, koji su dolazili u grupama do sedam, i arhivske pomoćnice Vanje Matacin¹³⁵. U inventaru su se tijekom godina izmjenjivali razni rukopisi, što znači da ga nisu pisali samo knjižničari. Izvješće ravnatelja za 1964. godinu navodi da je u Knjižnici bilo 26 918 knjižničnih jedinica, a upisivanje starijeg fonda još nije bilo završeno. U isto vrijeme počela je izrada novog abecednog kataloga po Pariškim načelima.

Početkom 1965. godine uslijedila nova selidba arhiva u drugo krilo iste zgrade. Dio arhivalija još se nalazio u podrumu Filozofskog fakulteta. Tijekom siječnja te hladne zime najviše problema bilo je s arhivskom Knjižnicom koja je ostavljena u sanducima, jer nije bilo polica ni odgovarajućeg prostora za knjige.¹³⁶ Uz to dogodile su se dvije poplave, jer nije bilo stakala na svim prozorima, pa su djelatnici radili zbijeni u dvije manje prostorije.¹³⁷ Uređenje Arhiva dovršeno je u prosincu 1966. godine kada je i zbirka novina prebačena u Knjižnicu na prvom katu, dok je dio knjiga i dalje ostao u sanducima u prizemlju. Nakon toga Knjižnica je preseljena na drugi kat, a na prvome su ostali samo duplikati. Uređena je i nova čitaonica s trideset mjesta za korisnike. Knjižničarka Neda Baričev¹³⁸ bila je na petnaestodnevnom tečaju za bibliotekare u Zagrebu, a uz potporu ravnatelja Foretića sudjelovala je u istraživanju stanja u knjižnicama Hrvatske, što ga je 1964. godine pokrenulo Društvo bibliotekara Hrvatske. Pripremljena je anketa u kojoj je evidentirano ukupno 1655 knjižnica, a arhivske su svrstane u grupu od 43 muzejske, galerijske i arhivske. Zaključeno je da je ukupno

¹³² *Popis novo prispjelih knjiga*, od 1953. do 1966.

¹³³ Knjižničarka, došla iz Naučne biblioteke u Zadru. U Arhivu od 1. kolovoza 1963. do 31. prosinca 1964.

¹³⁴ Inventar ima rubrike: Redni broj, Polica, Broj knjige na polici, Ime pisca, naslov, mjesto i godina izdanja knjige, Vrijednost, Signatura, Način nabave i Napomena, ali nisu se sve ispunjavale, a na novim kataložnim listićima nije se pisao inventarni broj.

¹³⁵ U Arhivu od 1964. do 1965. godine.

¹³⁶ HR DAZD 251, br. 32/1966. Izvještaj.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ U Arhivu od 1965. do 1969. godine.

devet stručnih knjižnica u Hrvatskoj osnovano do 1918. godine, a da ih šest ima knjižnični fond od 10 000 do 50 000 svezaka. Za *Knjižnicu Historijskog arhiva u Zadru* piše da ima fond od 15 600 svezaka knjiga 1200 svezaka periodike (27 naslova tekućih časopisa), 103 rukopisa, 255 fotografija i 244 slike.¹³⁹

Neda Baričev je već 1969. godine napustila Arhiv, pa je netko (vjerojatno tajnica) upisivao knjige u inventar (od br. 27449 do 28927) nečitko i s puno grešaka. Tek na početku novog bloka, od br. 28298, upisana je godina 1970. rukopisom knjižničarke Bosiljke Hercig-Žuvanić¹⁴⁰, koja je evidentirala sve prinove, a broj upisa kreće se od najviše 417 (1974) do najmanje 131 (1985) godišnje. U Knjižnici je bilo 28 730 naslova knjiga, 6421 svezak časopisa i oko 200 naslova novina¹⁴¹ prenesenih u Knjižnicu zajedno s 305 novih svežnjeva.¹⁴² Od 1986. godine mijenjaju se rubrike u inventaru (*Redni broj, Ime pisca, Naslov, Mjesto i godina izdanja, Način nabave, i Bilješke*) i počinje se katalogizirati prema novim pravilima.¹⁴³ Radovi objavljeni na temelju arhivske građe, što ih autori moraju dostaviti u dva primjerka, označavaju se kao *obavezni primjerci*. Do kraja osamdesetih godina u novom inventaru upisano je preko 32 000 knjižničnih jedinica među kojima su i knjige koje su bile upisane u stari inventar. Ipak, jedan dio knjižničnog fonda (novine, fotografije i grafike), nije bio upisan ni u ovaj inventar, nego su za to načinjeni posebni popisi. Krajem 1989. godine Milena Vlahov¹⁴⁴ napisala je da je u knjižnici bilo 40 000 svezaka knjiga i periodike koja je bila u *dosta lošem stanju* i izdavala se samo u *iznimnim slučajevima*.¹⁴⁵ Osamdesetih godina tiskano je sedam kataloga izložbi arhivske i knjižnične građe i jedna razglednica, jer je novi ravnatelj Šime Pavić¹⁴⁶ poticao društvenu i javnu djelatnost ustanove. U ožujku 1985. godine snimao se dokumentarni film "*Historijski arhiv u Zadru*" za TV seriju *Arhivi i knjižnice u Hrvatskoj*, uz sudjelovanje djelatnika Arhiva koji su govorili o svojim odjelima.

¹³⁹ *Biblioteke u Hrvatskoj*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1968, str. 175.

¹⁴⁰ U knjižnici najprije honorarno, a od 9. veljače 1970. godine stalno, do mirovine 1. srpnja 1991.

¹⁴¹ U ovim izvješćima brojenje primjeraka, knjižničnih jedinica, naslova ili svezaka često je nelogično i nepouzđano, pogotovo ako se radi o periodici. Stoga se izvješća citiraju onako kako su napisana.

¹⁴² HR DAZD 251, br. 3/1970. Izvještaj. U inventaru novina bilo je upisano 265 naslova novina, a to znači da je bilo mnogo više od 600 svezaka.

¹⁴³ Verona, E. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970-1983, sv. 1-2.

¹⁴⁴ Arhivistica od 1961. i v.d. ravnateljica Arhiva od 1983. do 1985. i od 1988. do 1989.

¹⁴⁵ HR DAZD 251, br. 116/1989. Program rada Historijskog arhiva Zadar za 1990. godinu, str. 7.

¹⁴⁶ Ravnatelj Arhiva od 1985. do 1990.

Knjižnica nakon Domovinskog rata

Tijekom Domovinskog rata Arhiv i knjižnica nisu bili znatnije oštećeni osim popucalih stakala na prozorima zbog detonacija u blizini, oštećenog krova i vlage u spremištima. Tijekom rata Arhiv je neprestano radio, korisnika je bilo manje nego inače i nije bilo stranaca. Upisivano je oko 200 novih knjižničnih jedinica godišnje, a sredinom 1995. godine počinje revizija prema starim knjigama inventara i abecednim katalozima (starom i novom). Inventariziraju se stare fotografije, grafike, disertacije i zbirke plakata, oglasa i kalendara te filmova i mikrofilmova. Krajem devedesetih bilo je i nekoliko pokušaja uvođenja računalnog programa u Knjižnicu, ali o tome se ozbiljno razmišlja tek nakon uvođenja programa za obradu arhivskog gradiva (ARHiNET), u kojem sudjeluje i Odjel knjižnice. Abece-dni popis periodike započet osamdesetih godina, dopunjen je i prepisan na računalu. Od pomagala za pretraživanje, bibliografija, evidencija, popisa i pregleda najvažnije su bibliografije radova pisanih na temelju arhivskog gradiva i radova iz pomoćnih povijesnih znanosti i arhivistike. Cjelokupni fond Knjižnice sastoji se od 50 000 svezaka gradiva. Od stručnih skupina zastupljenih u fondu prevladava gradivo iz povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti, prava, zakonodavstva, državne uprave, politike, demografije, statistike, gospodarstva, geografije, biografija, arheologije, religije i teologije. Manje je udžbenika i priručnika namijenjenih školama za nastavu i obrazovanje. Od književnih djela u Knjižnici je manji broj rijetkih naslova na hrvatskom i talijanskom jeziku, a djela o jeziku i udžbenika ima i na njemačkom.¹⁴⁷ Posebno treba istaknuti stare putopise po Dalmaciji. Gradivo je najviše na hrvatskom jeziku, u starijim publikacijama na talijanskom, njemačkom, latinskom i francuskom, a od ostalih na srpskom, mađarskom, makedonskom, slovenskom, albanskom, engleskom i grčkom. Prevladava latinica, ima djela na ćirilici, nekoliko na glagoljici i jedan rukopis na arapskom pismu.

Iako u Arhivu ima više obiteljskih i osobnih fondova, u Knjižnici nema niti jedne takve cjeline. Ova Knjižnica je i jedna od najmlađih knjižnica imatelja inkunabula od kojih je većina kupljena prvih godina po osnutku Namjesničke knjižnice. One su evidentirane i u većini objavljenih popisa inkunabula. Goldschmidt (Bulić) 1916. godine navodi četiri inkunabule u ovoj knjižnici, A. Benvenuti¹⁴⁸ spominje ih deset, a Badalić¹⁴⁹ je nabrojio pet. Prilikom popisivanja 1984. godine pronađena je jedna inkunabula koja prije nije bila registrirana, tako

¹⁴⁷ Gradivo na njemačkom jeziku posebno je opisano u *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Band 9, Herausgegeben von Bernhard Fabian, Hildesheim, Zürich, New York, 2001, str. 138-142.

¹⁴⁸ "U Arhivskoj knjižnici bilo je 14000 svezaka, 36 rukopisa i 10 inkunabula." Benvenuti, Angelo de. *Storia di Zara : dal 1797 al 1918*. Milano, Roma: Fratelli Bocca, 1953, str. 293.

¹⁴⁹ Badalić, J. *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1952, br. 35, 137, 217, 322 i 670.

da su danas u Arhivskoj knjižnici ukupno dvije inkunabule.¹⁵⁰ Prva je jedan list iz fonda Šime Ljubića,¹⁵¹ a druga *Petri Mocenici imperatoris gesta* ili *De bello Asiatico*,¹⁵² tiskana u Veneciji 1477. godine, s bilješkama na margini, za koje Kruno Krstić tvrdi da su Marulićeve.¹⁵³ Knjiga tiskana nekoliko godina nakon bitke, privukla je veliku pozornost, pa je čak četiri puta pretiskana i tri puta prevedena na talijanski. Istovremeno spada među najstarija tiskana djela hrvatskih autora.¹⁵⁴ Kako je jedna inkunabula ostala u Italiji, a tri su predane Znanstvenoj knjižnici, možemo zaključiti da je u Arhivskoj knjižnici bilo ukupno šest inkunabula, a danas se u njoj nalaze dvije. Od 58 knjiga tiskanih u 16. st. većina je na latinskom jeziku. Među njima prevladavaju povijesna i djela antičkih pisaca.¹⁵⁵ U Knjižnici ima nekoliko stotina djela iz 17. stoljeća, od kojih su neka rijetkosti, poput statuta dalmatinskih gradova, djela što se odnose na povijest Dalmacije, atlasa i portulana koji nadopunjuju arhivske fondove geografskih i topografskih karata i mapa od 17. do 20. stoljeća. Publikacije tiskane u 18. i 19. stoljeću odnose se najviše na povijest, upravu i zakonodavstvo, a među njima su i prvotisci najstarijih dalmatinskih tiskara. U Knjižnici se nalaze bibliografije, katalozi i popisi knjiga iz drugih knjižnica, katalozi starih izdavača i knjižara (najviše iz Dalmacije), leksikoni, enciklopedije, rječnici, priručnici, izdanja regionalnih društava, zbornici radova sa znanstvenih i drugih skupova, pregledi povijesti europskih zemalja te publikacije o arheološkim istraživanjima u Dalmaciji u 19. i 20. stoljeću. Od periodičnih publikacija ima ukupno 995 naslova časopisa, novina, programa, kalendara, godišnjaka, raznih shematizama i zbornika od 18. stoljeća do danas. Među njima je i veliki broj najstarijih hrvatskih periodika što su izlazile u Zadru i drugim dalmatinskim gradovima.¹⁵⁶ Zbirka periodike je najosjetljiviji dio knjižničnog fonda, jer je jako oštećen, a kako ga korisnici često traže, krajem devedesetih godina počelo je mikrofilmiranje najstarijih i najviše oštećenih novina. Do sada je mikrofilmirano i digitalizirano 275 godišta stare hrvatske i zadarske periodike.

¹⁵⁰ Jurić, Š. *Inkunabule u zadarskim knjižnicama*. Zadar: Društvo bibliotekara, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1985, str. 59-61.

¹⁵¹ V. bilj. 109.

¹⁵² V. bilj. 36.

¹⁵³ Krstić, K. Knjige iz Marulićeve knjižnice u zadarskom Državnom arhivu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 4(1950), str. 281-288.

¹⁵⁴ Vujanić-Lednicki, M. Obogaćena naša inkunabulistika. *Dometi*, 10(1986), str. 86-87.

¹⁵⁵ Galić, P., Hercig, B. *Katalog knjiga tiskanih u XVI. stoljeću*. Zadar: Historijski arhiv u Zadru, Stolni kaptol, 1989, str. 1-16.

¹⁵⁶ *Diario*, dubrovački kalendar (1784-1813), *Kraglski Dalmatin* = *Il Regio Dalmata*, prvi hrvatski upravno-politički tjednik (1806-1810), *Zora dalmatinska*, (1844-1849), pravnički tjednik *Pravdomoša* (1851-1852), novine *Gazzetta di Zara* (1832-1849), *Glasnik dalmatinski* (1849-1866), *Narodni list* (1862-1920), *Il Dalmata* (1866-1916), *Objavitelj dalmatinski* (1867-1920), *Katolička Dalmacija* (1870-1898), *Zemljak* (1873-1876) itd.

U Knjižnici se nalaze i posebne zbirke koje sadrže i starije gradivo. To su rukopisi, fotografije i manja zbirka grafika. Od 117 rukopisa nastalih od 16. do 20. st. najviše je djela dalmatinskih pisaca. Neki od njih su ilustrirani, a neki iluminirani. Posebno vrijedni su ilustrirani rukopisi o povijesti otoka Paga Marka Laura Ruića,¹⁵⁷ ispisi iz Vatikanskog tajnog arhiva Danijela Zeca, djela dalmatinskih pisaca od 17. do 20. st., Obiteljsko stablo obitelji Begna-Benković, prijepisi starih statuta dalmatinskih gradova, prijepisi starih isprava itd. U Knjižnici ima 3000 fotografija¹⁵⁸ od kojih većina prati društvena, politička i sportska zbivanja u Zadru od pedesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća. Zbirka starih fotografija sadrži i vrijedne radove najstarijih zadarskih i europskih majstora kao što su Josip Brčić, Franz Laforest, Nikola Andrović, Tomaso Burato, Emilio Hunger i drugi. Malo je sačuvanih negativa na filmovima, a na staklu je zbirka od 878 fotografija zadarskog fotografa iz 20. stoljeća, Ivana Jeričevića.¹⁵⁹ Zbirka grafika ima 125 crteža, najviše portreta.

Umjesto zaključka

Arhivska knjižnica, specijalna stručna jedinica u sastavu arhiva kao javne ustanove,¹⁶⁰ obavlja knjižničnu, dokumentacijsku i informacijsku djelatnost u svojoj matičnoj ustanovi i podupire stručni i istraživački rad korisnika. Ona izgrađuje specijalizirani fond u fizičkom i informacijskom smislu, organizira njegovo korištenje, čuvanje i zaštitu, kao i pružanje brzih i pouzdanih informacija. Arhivska knjižnica mora osiguravati i vrednovati najnovije informacije i znanja iz tiskanih i elektroničkih izvora za svoje korisnike, a njena djelatnost uključuje stvaranje posebnog knjižničnog fonda i zbirki tiskanog i elektroničkog znanja o određenom području, pa je tako i stručna ustrojbeno jedinica koja organizira i pruža informacijske usluge zasnovane na sustavnom odabiru, prikupljanju, obradi, pohranjivanju, zaštiti, davanju na korištenje knjižnične građe i omogućavanju pristupa drugim izvorima informacija.¹⁶¹ Kako je namijenjena neposrednim korisnicima, djelatnicima Arhiva i drugim korisnicima koji istražuju pojedina područja, ona je i jedan od izvora informacija za sve istraživačke i razvojne programe u okvirima struke. Djelovanje arhivske knjižnice regulirano je statutom arhiva kao matične ustanove, Zakonom o knjižnicama i drugim podzakonskim ak-

¹⁵⁷ Katić Piljušić, M. Rukopisna ostavština bilježnika i povjesničara Marka Laura Ruića. *Radovi Zbornice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 46(2004), str. 307-324.

¹⁵⁸ *Fotografije u Arhivu, Izložba u povodu Međunarodnog dana arhiva*. Zadar: Državni arhiv, 2009.

¹⁵⁹ *Nepoznata lica kod fotografa Ivana Jeričevića - iz zbirke fotografija Državnog arhiva u Zadru = Visi sconosciuti del fotografo Ivan Jeričević*. Zadar: Zajednica Talijana, 2009.

¹⁶⁰ Prve specijalne knjižnice osnivaju se u 18. stoljeću pri odjelima vlada, a u Hrvatskoj najstarija je Knjižnica Arheološkog muzeja u Splitu.

¹⁶¹ Hrvatski standardi za specijalne knjižnice, *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete*, 5(1993), str. 12-14.

tima iz knjižničarstva, a Arhiv svojim aktom određuje organizacijski položaj i ciljeve knjižnice. Kako su sve arhivske knjižnice u Hrvatskoj vezane za državne arhive koji međusobno surađuju i one bi, kao odjeli trebale surađivati i udruživati se koristeći suvremene tehnologije, u ovom slučaju skupni katalog, koordinaciju nabave, međuknjižničnu suradnju, obrazovanje osoblja i korisnika i uspostavljanje zajedničke matične službe. Isto tako, sustav knjižnicâ ostvaruje se povezivanjem specijalnih arhivskih s drugim specijalnim, općim, visokoškolskim i sveučilišnim knjižnicama¹⁶² s kojima Knjižnica surađuje kao i s domaćim i stranim arhivima, muzejima, institutima, zavodima i drugim srodnim ustanovama. Na primjeru Knjižnice Državnog arhiva u Zadru može se pratiti razvoj od priručne knjižnice pokrajinske vlade do stručne knjižnice državnog (povijesnog) arhiva i specijalne arhivske knjižnice u suvremenim uvjetima. Dok je razdoblje do Drugog svjetskog rata obilježila djelatnost jedne osobe, Heinricha Böttnera, koji se posvetio Knjižnici i Arhivu dosljedno obavljajući sve stručne poslove, sljedećih dvadesetak godina Knjižnica se zanemaruje, a nakon toga, s razvojem hrvatskog knjižničarstva i u suradnji sa stručnjacima iz Znanstvene knjižnice u Zadru, Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Knjižnice Hrvatskog državnog arhiva, Odjel arhivske knjižnice postaje sastavni dio arhivske stručne i informacijske djelatnosti.

Izvori

HR DAZD 88. Vlada/Namjesništvo za Dalmaciju (1813-1918)

HR DAZD 251. Državni arhiv u Zadru (1814-2009)

HR DAZD 377. Zbirka Miscellanea (XI-XX)

HR DAZD 378. Zbirka matičnih knjiga (1565-1943)

HR DAZD 386. Zbirka tiskovina (XVI-XX)

Inventario della Biblioteca Luogotenenziale, vol. 1-5

Indice della Biblioteca vecchia

Knjige inventara Knjižnice Državnog arhiva u Zadru, sv. 6-7

Popis novoprispjenih knjiga (Knjiga prinova)

Böttner, H. *Descrizione del R. Archivio di stato e della annessa Biblioteca in Zara*, 1903-1913, DC-64.

Böttner, H. *Popis knjiga i ostalih štampanih spisa*. Misc. 50, poz. 34.

Böttner, S. *L' impianto della Biblioteca avvenuto nell' anno 1894*. Misc. 50, poz. 1.

¹⁶² Martek, A. Znanja i vještine knjižničara u specijalnim arhivskim knjižnicama na primjeru Knjižnice Hrvatskog državnog arhiva. *Arhivski vjesnik*, 52(2009), str. 176-179.

Literatura

- Alačević, J. Program. *Tabularium: arhivi u Dalmaciji*, Zadar, 1(1901), XI-XII.
- Antoljak, S. Državni arhiv u Zadru. *Slobodna Dalmacija*, 1. siječnja, 602(1947), str. 3.
- Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SRH*. Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije, 1984, str. 323-324.
- Badalić, J. *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj*. Zagreb: JAZU, 1952.
- Biblioteke u Hrvatskoj*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1968.
- Böttner, E. L' Archivio degli atti antichi. *Tabularium*, 1901-1903.
- Böttner, E. *L'Archivio degli atti antichi in Zara*. Zadar: P. Janković, 1903.
- Dokoza, S. "Archivium comunis Jadre" u XIV. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48(2006), str. 215-230.
- Dokoza, S. Inventar fonda don Kuzme Vučetića u Državnom arhivu u Zadru. *Prilozi povijesti otoka Hvara*, XI(2002), str. 221-261.
- Foretić, D. Kratak historijat i opći inventar Državnog arhiva u Zadru. *Arhivist*, 1(1955), dodatak III, str. XXXII.
- Fotografije u Arhivu – katalog izložbe*. Zadar: Državni arhiv, 2009.
- Galić, P. *Povijest zadarskih knjižnica*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1969.
- Galić, P. *Povijest zadarskih tiskara*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
- Galić, P., Hercig, B. *Katalog knjiga tiskanih u XVI. stoljeću*. Zadar: Historijski arhiv u Zadru, Stolni kaptol, 1989.
- Grgić, I. Historijski arhiv u Zadru. *Zadar – zbornik*. Zagreb: Matica hrvatska, 1964, str. 667.
- Jurić, Š. *Inkunabule u zadarskim knjižnicama*. Zadar: Društvo bibliotekara; Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1985.
- Jurić, Š. *Pregled povijesti knjižnica*. Zagreb: Kultura, 1956.
- Kasandrić, P. Namjesnik barun Nardelli. *Smotra dalmatinska*. Zadar, 11. listopada, 81(1911), str. 1.
- Katalog inkunabula u fondu Naučne biblioteke u Zadru*. Zadar: Naučna biblioteka, 1986.
- Katić Piljušić, M. Državni arhiv u Zadru od 1944. do 1990. godine. *Zadar i okolica od Drugoga svjetskog rata do Domovinskog rata*. Zadar: Zavod HAZU, Sveučilište u Zadru, 2009, str. 550-583.

Katić Piljušić, M. Izdanja i izložbe Državnog arhiva u Zadru 1901-1998. *Arhivski vjesnik*, 41(1998), str. 186-192.

Katić Piljušić, M. Knjižnica Državnog arhiva (*Bibliothek des Staatsarchivs*). *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Band 9. Hildesheim, Zürich, New York, 2001, str. 138-142.

Katić Piljušić, M. Marina Battara, prva zadarska tiskarica 1770-1859. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 3-4(2005), str. 159-184.

Katić Piljušić, M. Rukopisna ostavština bilježnika i povjesničara Marka Laura Ruića. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46(2004), str. 307-324.

Kitarović, A. Postanak i razvoj Gradske knjižnice u Zadru. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 3, 1-4(1954), str. 59-63.

Krstić, K. Knjige iz Marulićeve knjižnice u zadarskom Državnom arhivu. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 4(1950), str. 281-288.

Negovetich, L. Biblioteca provinciale, *Il Dalmata*, 21. Agosto, 67(1897), str. 2.

Nepoznata lica kod fotografa Ivana Jeričevića – iz zbirke fotografija Državnog arhiva u Zadru. Zadar: Zajednica Talijana, 2009. (katalog izložbe)

Ostojić, I. *Moja sjećanja*. DAZD 479, Zbirka rukopisa, Rkp. 116.

Petzholdt, G. *Manuale del bibliotecario*. Milano: Ulrico Hoepli, 1894.

Perić, I. Dubrovčanin Niko Nardelli kao austrijski namjesnik u Dalmaciji. *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, XXIV-XXV(1987), str. 235-260.

Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.

Pribilović, K. *Povijesna građa oko bombardiranja Zadra u Drugome svjetskom ratu*. Zadar: Matica hrvatska, 2006.

Sabalich, G. *Guida archeologica di Zara*. Zadar: Leone Woditzka, 1897.

Usmiani, A. Opći inventar Zadarskog arhiva iz 1828. godine. *Arhivski vjesnik* (Zagreb), 19-20(1976-1977), str. 279-294.

Verona, E. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970-1983, sv. 1-2.

Vujanić-Lednicki, M. Obogaćena naša inkunabulistica. *Dometi*, 10(1986), str. 86-87.

Summary

LIBRARY OF REGIONAL STATE ARCHIVES IN ZADAR. FROM THE GUBERNATORIAL TO SPECIAL ARCHIVAL LIBRARY

Regional State Archives (*Archivio Generalizio*) in Zadar was founded in 1624 and its library originated from the Library of Dalmatian Governorship (K. k. Statthalterei Bibliothek in Zadar), founded at the end of 1894. It developed from the reference library used by the state offices to expert archival library. Using the records, this article analyses the origin of the library holdings. It monitors the acquiring system from taking possession of books and collections from the government office, gifts that came from Zadar and other places, to buying and exchanging with other similar libraries. It documents the origin, registration and processing of the library holdings from the first 8000 units of library records obtained until the late 19th century, whereas today the Library has 50000 volumes. The Library was intended for the employees of the Governorship and users of the archives and was entitled to an obligatory copy of every publication printed in Dalmatia from 1895 to 1913. This practice was renewed after the Second World War. In 1918 the Library was annexed to the Archives (Archivio del Governo della Dalmazia...), which after the Second World War became Regional State Archives in Zadar and the Library became one of its sections. Nikola Nardelli was responsible for foundation of the Library, the governor of the Gubernatorial Archives Sebastian Böttner for its organization and his son the librarian and archivist Heinrich Böttner for its continuous work until 1943, hence this article researches their role in the development of the Library, together with all the other people who worked there after the Second World War. Following the documentation about the Library this article analyses the acquiring system, collaboration with other institutions, processing and storage of the archives, working with users and the relationship of the environment towards Archives and the Library, the latter being often mentioned in different historiographical and scientific works as a research source. In that way this library has an important place among archival libraries, particularly those that have in their fonds rarities and ancient archives and it is the part of the modern archival information system that must satisfy needs of archival activities, both within and outside its main institution.

Key words: *special libraries, archival libraries, heritage libraries, Library of the Regional State Archives in Zadar, K.k. Statthalterei Bibliothek in Zadar, Biblioteca luogotenenziale di Zara, Biblioteca dell' Archivio di Stato di Zara, Biblioteca Historijskog arhiva u Zadru, Knjižnica Državnog arhiva u Zadru*

Translated by Marijan Bosnar